

Natuur | Mens | Technologie

Mijn visie op een menselijk geconstrueerd beeld

Essay van Puck van Barendrecht, stagiaire van FOTODOK

'Goh, studeer je dan fotografie?' Een vraag die me de afgelopen zes maanden tijdens mijn stage bij FOTODOK vaak gesteld werd. Nee, ik studeerde geen fotografie maar 'Taal- en cultuurstudies' aan de Universiteit van Utrecht. Daarbinnen ben ik gespecialiseerd in moderne en hedendaagse kunst. Een kunsthistoricus in wording. Vanwege mijn eigen interesse in fotografie koos ik voor een stage bij FOTODOK. Het leverde een interessante uitwisseling op. Vaktermen, namen van bekende fotografen: voor de meesten binnen de organisatie vanzelfsprekend maar voor mij bijna allemaal nieuw. Een ander groot verschil was dat ik vanuit mijn wetenschappelijke kunstgeschiedenisbubbel ineens in de praktijk terecht kwam. Voor FOTODOK zorgde mijn achtergrond ook voor vragen vanuit een nieuwe invalshoek. De afgelopen periode leidde dit tot gesprekken over (Re)Inventing Nature met Rob Wetzer, curator van de tentoonstelling. Hoe denken mensen over het concept 'natuur' en waarom vond Rob dat dit moest veranderen? Uit deze gesprekken ontstond deze begeleidende tekst bij (Re)Inventing Nature, geschreven vanuit mijn rol als wetenschapper, kunsthistoricus en stagiaire, die de achtergrond van de tentoonstelling belicht.

Het startpunt van deze tekst is het thema van (Re)Inventing Nature: een optimistische visie op de veranderende relatie tussen mens, natuur en technologie. Waar denken mensen aan bij het begrip 'natuur'? Hoe verhoudt zich dit tot het begrip 'technologie'? En hoe verhouden wij onszelf tot deze begrippen? Zijn mensen natuurlijke of technologische wezens? Op een gegeven moment ontstond bij mij het bewustzijn dat de antwoorden op deze vragen steunen op door de mens geconstrueerde – en historisch gegroeide – denkbeelden. Door deze denkbeelden toe te lichten en een bewustzijn te creëren van dit geconstrueerde karakter, is het mogelijk om kritische vragen te stellen. Bijvoorbeeld: is onze huidige constructie van het begrip 'natuur' nog wel toereikend?

De definitie van 'natuur' en de gevolgen voor 'technologie'

Wat is de betekenis van het voor ons zo bekende begrip 'natuur'? Welk beeld van natuur schiet mensen in eerste instantie te binnen? Groen, bomen, watervlaktes, rotspartijen? In het woordenboek Van Dale wordt de volgende definitie van het begrip 'natuur' gegeven: 'dat wat de mens om zich heen ziet als niet door hem gewijzigd'. Ook in andere definities wordt natuur omschreven als 'wild', 'primitief', 'alle natuurlijke fenomenen, plant en dier' en 'onaangeroerd door de mens'. Het natuurbeeld dat hier geschetst wordt, laat dus duidelijk geen ruimte voor menselijke uitingen. Hiermee heeft de definitie van 'natuur' ook direct invloed op ons begrip van 'technologie'. Technologie is namelijk te zien als menselijke uiting en wordt om deze reden dus strikt gescheiden van natuur.

Natuur in een historisch kader

Hoe zijn deze denkbeelden vervolgens in een historisch kader te plaatsen? Met name het begrip 'natuur' is door de eeuwen heen op talloze manieren benaderd. De Romantiek is een van de perioden waarin natuur een vooraanstaande rol speelde en waarbij veel overeenkomsten te zien zijn met het natuurbeeld zoals zojuist aan de hand van Van Dale geschetst is. Eind achttiende eeuw, ten tijde van De Verlichting - een periode waarin het rationeel denkvermogen centraal stond - ontstond de Industriële Revolutie. Met behulp van technologie werden allerlei arbeidsprocessen gemechaniseerd. Stukken natuur moesten plaats maken voor fabrieken en bomen werden gekapt voor brandstof. Als tegenreactie op De Verlichting ontstond eind achttiende eeuw De Romantiek: een artistieke en intellectuele beweging waarin juist emotie, expressie en verbeeldingskracht centraal stond. Kenmerkend voor De Romantiek was ook een verhoogde interesse in een ongerepte, overweldigende en soms zelfs angstaanjagende natuur. Een voorbeeld hiervan uit de kunstgeschiedenis is het kunstwerk 'The Shipwreck' van schilder Joseph Mallord William Turner uit 1805, dat de verwoestende kracht van de zee bij een schipbreuk uitbeeldt. Dit overweldigende en woeste wordt ook wel omschreven met de term 'Subliem'. Het sublieme natuurbeeld dat in De Romantiek ontstond als reactie op het rationeel denkvermogen en de daardoor beïnvloede technologische ontwikkelingen, vertoont veel gelijkenis met de zojuist beschreven definitie van natuur. Tijdens de De Romantiek en De Verlichting ontstond dus al een tweedeling tussen natuur en technologie.

Mensen als natuurlijke of technologische wezens?

Hoe verhouden wij – mensen - ons tot deze begrippen en deze geschiedenis? In eerste instantie wordt de mens vaak beschouwd als een natuurlijk wezen omdat mensen biologisch gezien altijd bij de zoogdieren zijn ingedeeld. Ondanks wat weerstand van mijn kant in eerste instantie, wist Rob mij in een gesprek over de tentoonstelling toch ook te overtuigen dat de mens in zijn karakter een technologisch wezen is. "We dragen toch kleding, gebruiken gereedschap en koken ons eten?", zei hij. Volgens Rob ontwikkelen we sinds mensenheugenis al onze technologische vaardigheden om het leven te laten voldoen aan onze behoefte aan welzijn, efficiëntie en gemak. Technologie heeft tegenwoordig een onvoorstelbaar grote invloed op ons dagelijks leven. Daarnaast zijn de ontwikkelingen inmiddels zo ver gevorderd dat het mogelijk is om ook natuurlijke factoren met technologie te manipuleren, zoals bijvoorbeeld de ontwikkelingen in het klonen ons aantonen. Technologie en natuur lijken dus in elkaar over te gaan lopen. De mens vormt hierbij, als natuurlijk én technologisch wezen, een belangrijke brug.

Natuur als paradigma en culturele constructie

Hoe kan het echter dat natuur en technologie samensmelten en de mens zowel een natuurlijk als een technologisch wezen is, terwijl deze termen op basis van definities juist strikt gescheiden zijn? Bij het ontstaan van dit soort vragen wordt het van belang om in te gaan op het geconstrueerde karakter van definities en denkbeelden. Woordenboekdefinities of denkbeelden die binnen een bepaalde tijd en context zijn ontstaan zoals in de Romantiek, worden namelijk voor het gemak als absolute waarheid beschouwd. Vaak wordt dan vergeten dat deze denkbeelden en definities ooit door de mens zelf geconstrueerd zijn. Aansluitend op het gedachtegoed van wetenschapsfilosoof Thomas Kuhn, kan gesteld worden dat er hier sprake is van een 'paradigma'. Een paradigma laat zich omschrijven als een raamwerk van algemeen geaccepteerde opvattingen over een bepaald onderwerp. Dit raamwerk wordt vervolgens als waarheid beschouwd en daarom niet langer bevestigd. Wanneer er echter binnen dat raamwerk van opvattingen onduidelijkheden ontstaan, kan het zijn dat dit raamwerk weer onder de loep wordt genomen en er nieuwe opvattingen ontstaan. Dit ontstaan van nieuwe opvattingen over een onderwerp noemt Kuhn een paradigmawisseling. Hoewel Thomas Kuhn zich specifiek richt op wetenschappelijke paradigma's, lijkt zijn gedachtegoed in het geval van het begrip 'natuur' ook zeker op te gaan. De besproken opvattingen over 'natuur' lijken algemeen geaccepteerd en vormen zo een paradigma. Desondanks ontstaan er nu spanningen doordat natuur en technologie steeds meer samengaan, terwijl de definitie van 'natuur' nog een strikte scheiding suggereert. Een voorbeeld van dit samengaan is het verschijnsel Biomimetics, waarbij de natuur geïmiteerd wordt in technologische producten. In wetenschappelijke literatuur is er ook kritische aandacht voor het geconstrueerde karakter van het begrip 'natuur'. Zo bijvoorbeeld in een artikel in *Nature and Culture*, waarin besproken wordt dat concepten als 'natuur' en 'wildernis' filosofische constructies zijn en dat het beeld van natuur als onaangeroerd door mensen niet langer toereikend is. Ook het boek *Reinventing Nature? Responses to Postmodern Deconstruction* gaat in op het conflict tussen onze perceptie van natuur en natuur in de realiteit. Hiermee bevestigt deze literatuur niet alleen dát ons natuurbeeld geconstrueerd is, maar toont het ook het belang aan van een kritische beschouwing hiervan.

(Re)Inventing Nature: een nieuw verhaal

In deze tekst heb ik het begrip 'natuur' op verschillende manieren benaderd: als definitie, in een historisch kader, in relatie tot mens en technologie en als paradigma en geconstrueerd concept. Hiermee heb ik willen laten zien dat - onze opvatting van - natuur niet een statisch en absoluut gegeven is, maar afhankelijk is van context en onder invloed van technologische ontwikkelingen wel degelijk aan verandering onderhevig is.

Binnen mijn opleiding heb ik een belangrijke les geleerd: er bestaat niet één verhaal, alleen meerdere verhalen. Dit idee zie ik duidelijk terug in de visie van FOTODOK, waarbij een maatschappelijk relevant thema altijd vanuit verschillende perspectieven wordt benaderd. Met dit idee komen studie en FOTODOK samen in dit essay, toegepast op het thema van (Re)Inventing Nature. Een constructie van een concept als 'natuur' vertelt slechts één van vele verhalen. Het is aan ons om dit verhaal kritisch te blijven beschouwen en ook op zoek te gaan naar al die andere verhalen. Nieuwe verhalen die natuur en technologie ons vandaag de dag kunnen vertellen.

- Puck Barendrecht (maart 2017)

Referenties

- 1 Betekenis 'natuur', Van Dale, <<http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=natuur&lang=nn>>, geraadpleegd op 3 februari 2017.
- 2 Nature: 3. (Biology) all natural phenomena and plant and animal life, as distinct from man and his creations
4. a wild primitive state untouched by man or civilization
Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014 <<http://www.thefreedictionary.com/nature>>, geraadpleegd op 3 februari 2017.
- 3 'Romanticism': 1. often Romanticism An artistic and intellectual movement originating in Europe in the late 1700s and characterized by a heightened interest in nature, emphasis on the individual's expression of emotion and imagination, departure from the attitudes and forms of classicism, and rebellion against established social rules and conventions.
American Heritage® Dictionary of the English Language, Fifth Edition., <<http://www.thefreedictionary.com/romanticism>>, geraadpleegd op 6 februari 2017.
- 4 Kuhn, T., *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago 1996, pp. 174-210.
- 5 'Biomimetics': (General Engineering) (of a human-made product) imitating nature or a natural process, Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014 <<http://www.thefreedictionary.com/biomimetic>>, geraadpleegd op 6 februari 2017.
- 6 'Wapner argues that we must understand the core concepts of "nature" and "wilderness" as philosophical constructions. The "natural" world perceived by John Muir and his contemporaries was always partly a product of both human activity and cultural frames of interpretation. Continuing to think of "nature" as a space untouched by humans may undermine our capacity to understand our own place as stewards and inhabitants of a world that is today fundamentally shaped by our own actions.' - Heatherington, T., 'Nature, Science, and Politics in the Anthropocene', in: *Nature and Culture* 11 (2016) no. 2 (summer), pp. 196-205.
- 7 Soulé, M. E. en G. Lease (red.), *Reinventing Nature? Responses to Postmodernist Deconstruction*, Washington D.C. 1995.